

UNIVERZITA KARLOVA
I. lékařská fakulta

Oponentský posudek disertační práce

Název: Zkušenosti a postoje k užívání návykových látek u rodičů v souvislosti s výskytem rizikového chování u dětí ve věku 11-15 let v České republice účastníků se randomizované kontrolované preventivní studie.

Autor práce: Mgr. Jaroslav Vacek

Obor: Adiktologie

Oponent: Mgr. Miroslav Charvát, Ph.D.

Instituce: Katedra psychologie, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Oponentský posudek

Autor se věnuje velmi aktuální a stále plně nedořešené problematice efektivity školních preventivních programů. Přispívá tak k řešení stále podceňované situace, kdy se v praxi aplikuje celá řada stále neověřených preventivních aktivit. Zachází však ještě dále, když se zaměřuje na efektivitu u specifické a rozhodně nezanedbatelně velké podskupiny dětí, jejichž rodiče užívají návykové látky. Dílčím a neméně zajímavým řešeným problémem předložené disertační práce je problematika párování anonymních dotazníků od dětí a jejich rodičů napříč několika vlnami sběru dat.

V teoretické části práce, která zabírá celkem něco málo přes 30 poměrně hutně popsaných stran, nacházíme tři hlavní kapitoly. Autor se nejprve vypořádává s definicí a teoriemi vzniku a rozvoje rizikového či problémového chování, přičemž se věnuje zavedeným stěžejním teoriím i novodobým rozšiřujícím pohledům na rizikové a protektivní faktory. Poté se úžeji zaměřuje na užívání návykových látek rodiči. Zejména podkapitola 2.3 velmi dobře navádí na samotný cíl práce. Chvályhodné je detailní zaměření na návykové látky, s nimiž máme v ČR největší problémy, tj. na alkohol a tabák. Kapitola věnující se evaluaci efektivity primární prevence mě též pozitivně překvapila, neboť jsem se v ní dočetl pro mě nové věci. Zejména jde o často rozporuplné výsledky efektivity programů na základě metaanalýz, pokud se věnují efektu u různých podskupin či subpopulací. Jako metodolog pak oceňuji zařazení kritického zamyšlení nad metodologickými nedostatky podobných studií (Gandhi et al., 2007; Gorman 2015), které předznamenává i kvalitní výzkumnou sebereflexi autora, kterou posléze nacházím v diskuzi. Metodologickou lahůdkou nakonec je pojednání o anonymních identifikátorech.

Teoretická část se dobře čte, má logickou návaznost a čtenář nezůstává na pochybách, proč se konkrétní pasáže v textu vyskytují. Nesetkáváme se tedy s častým neduhem teoretických částí, které jsou jaksi „odcizené“ vlastním cílům práce, za což jsem velmi rád. V případě celé teoretické části jde o velmi pěknou demonstraci systematické práce

se zdroji. Autor čerpal z celkem 153 zdrojů, z nichž naprostá většina je zahraničních a časopiseckých. Zdroje jsou aktuální a jsou řádně citovány dle normy APA.

Výzkumná část práce včetně diskuze nad výsledky zabírá celkem cca 50 stran s drobným písmem. Zvolený výzkumný design z velké části vychází z nastavení celé studie. Jedná se o poměrně náročný design randomizované prospektivní studie se dvěma experimentálními a jednou kontrolní skupinou posílený sedmi vlnami sběru dat! Cíle práce i celého rámcového projektu jsou precizně popsány. Celá metodologická část je v podstatě ukázkově zpracována. I při velké snaze nemohu najít něco podstatného, co by zde chybělo. Popsán je postup, evaluované intervence, metody získávání dat, závisle a nezávisle proměnné, výběrový soubor, etické aspekty i metody analýzy dat. Oceňuji, že se autor snaží poměrně důsledně dodržovat doporučení a zásady pro realizaci a prezentaci randomizovaných studií s kontrolní skupinou, i když to v problematice bližší spíše sociálním, než lékařským vědám není vždy snadné.

Jistým ohrožením pro analýzu efektu podskupin bývá velikost souboru a kompletnost celého souboru dat, nicméně v tomto případě je tato problematika vyřešena až puntičkářským způsobem a tvoří vlastně jednu z podstatných částí samotného analytického procesu. Celá pasáž o metodě a úspěšnosti párování od strany 52 do strany 65 je poměrně náročným vědeckým čtením. Celkem se autorovi podařilo spárovat 1783 párů dotazníků od dítěte i rodiče s vysokou přesností a úplností, což je úctyhodný výkon.

Analýza výsledků věnující se vztahu užívání návykových látek u rodičů a možného ovlivnění rizikového chování preventivním programem u jejich dětí je neméně precizně zpracována. Detailní zhodnocení jednotlivých analýz není v rámci rozsahu tohoto posudku možné postihnout. Omezím se na konstatování, že uvedené statistické postupy shledávám jako korektně provedené s adekvátními interpretacemi. Například metoda zobecněných odhadovacích rovnic je rozhodně zajímavým přístupem k analýze takto strukturovaných dat, a tento způsob jsem pro sebe shledal velmi inspirativním. Celkově je v práci tolik dat, že se praktická část stává místy obtížně stravitelnou, což sice nelze objektivně z vědeckého hlediska hodnotit jako negativum, ale autor tak může ztrácet potenciální čtenáře. Tabulek je mnoho a čísel v nich též. Doporučil bych publikaci důležitých výsledků ve střídmějších formátech, pokud se tak již nestalo.

Kvalitní diskuze na 10 stranách už jen korunuje celkově povedené dílo. Autor komentuje svá zjištění v kontextu již publikovaných studií a zamýšlí se detailně nad hlavními výsledky, přičemž nezapomíná upozorňovat na místa, kde již zvolené metody neumožňují jednoznačnou interpretaci.

Po formální stránce je text práce přehledně členěný, bez zbytečných překlepů. Oceňuji zařazení seznamu zkratk, obrázků a tabulek. U některých tabulek mi chyběly vysvětlivky zkratk, a zdály se mi zahlcené, ale to je drobnost. Styl psaní autora je čtivý, věcný, vědecký. Co se týká struktury práce, tak osobně bych spíše přivítal oddělení část Diskuze od části Závěry, ale nevím, jak se k tomuto členění staví norma domovského pracoviště autora. Adekvátním způsobem je zpracován i autoreferát disertační práce.

Stručné resumé

1. Získal výzkum práce významné nové poznatky ve vědecké oblasti?

ANO. V oblasti výzkumu efektivity všeobecné prevence popsal důležitý aspekt rozdílného působení specifických programů s ohledem na přístup rodičů k návykovým látkám a jejich zkušenosti s nimi. Odhaluje tak jeden z poměrně silně působících faktorů v této oblasti.

2. Je metodika vědecky správná a popsána způsobem, který umožňuje opakování experimentů? Byly dodržovány příslušné mezinárodní etické standardy a pravidla správné vědecké praxe?

ANO, jednoznačně a ve všech jmenovaných ohledech.

3. Dokazuje práce solidní porozumění nejmodernějším poznatkům v oblasti výzkumu a znalost nejdůležitější a současné literatury?

ANO. Autor reflektuje současnou výzkumnou evidenci a umí z ní přednést to podstatné pro pochopení východisek a kontextu své výzkumné studie.

4. Jsou výsledky prezentovány jasně, s příslušnými kontrolami a statistickou analýzou?

ANO.

5. Jsou výsledky diskutovány ve vztahu k výzkumu druhých a tato práce prokazuje dobré pochopení důsledků práce v širším vědeckém kontextu.

ANO. Autor porovnává svá zjištění v kontextu aktuálního poznání v oboru a jednoznačně poukazuje na důležité a v mnoha případech opomíjené aspekty, které svým výzkumem a pečlivou prací s daty odhaluje.

6. Je jasně uveden příspěvek uchazeče ke každému aspektu disertační práce (koncepte myšlenek, experimenty) a náležitě uznání příspěvků ostatních?

ANO. Disertační práce jednoznačně odkazuje na výzkumné projekty, z nichž vychází, a též vymezuje, kterým konkrétním částem či výzkumným otázkám v rámci celku projektu se autor věnoval. Jednoznačně poukazuje na práci kolegů, a to jak pomocí citací, tak v úvodu práce či v sekci věnující se definování cílů.

7. Je příspěvek kandidáta na výzkum a publikaci dostatečně velký na to, aby mu byl udělen doktorát?

ANO. Jedná se o kvalitně zpracovaný výzkumný záměr v rámci aktuálně sledované problematiky v oboru adiktologie s jednoznačným publikačním potenciálem.

Závěr

Doporučuji k obhajobě. Autor jednoznačně prokázal předpoklady pro samostatnou vědeckou práci a udělení titulu Ph.D.

Otázky a poznámky oponenta:

Druhé písmeno jména babičky z otcovy strany se ukázalo pro děti jako velký oříšek.

Bylo to předvídáno, nebo to autora spíše překvapilo?

Dalo by se nějak odhadnout, kolik rodičů či dětí mohlo kód zkreslit zcela záměrně?

Bylo by dle autora eticky obhajitelné a ve školní praxi proveditelné věnovat se v rámci selektivní prevence specificky například dětem rodičů kuřáka

Olomouc, 4. září 2020

Mgr. Miroslav Charvát, Ph.D.
Katedra psychologie FF UP v Olomouci